

مشامیر معماری جهان (۲)

تحلیل آثار، اندیشه‌ها
و دیدگاه‌های

ونزو پیانو

نوشته‌ی امیلیو پیتسی
ترجمه‌ی میرسعید موسوی

ادبیات معماری و شهرسازی
نظریه و پژوهش‌های تخصصی

Renzo Piano
Emilio Pizzi
ISBN: 3-7643-8118-2

این کتاب ترجمه‌ای است از:

پیتسی، امیلیو
رنزو پیانو نوشته‌ی امیلیو پیتسی، ترجمه‌ی میرسعید موسوی - اصفهان: نشر خاک،
۱۳۸۳

۲۷۲ ص - مصور - (ادبیات معماری و شهرسازی؛ ۲۸)

ISBN: 964-5583-69-1

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.
عنوان اصلی:
۱. پیانو، رنزو. Piano, Renzo - نقد و تفسیر. ۲. معماری جدید - قرن ۲۰.
الف. موسوی، میرسعید، ۱۳۵۷؛ مترجم

۹پ ۹۱۱۲۲ NA ۷۲/۹۲

۱۳۸۳

م ۸۲-۲۱۷۹۲

کتابخانه ملی ایران

ادبیات معماری و شهرسازی
نشر بزرگ‌زده هفتاد و سال

□ رنزو پیانو

□ نوشته‌ی امیلیو پیتسی

□ ترجمه‌ی میرسعید موسوی

□ ویرایش ادبی: بخش ویرایش نشر خاک

□ صفحه‌آرایی، نظارت بر چاپ: کارگاه گرافیک نشر خاک

□ طرح جلد: سها شیروانی - ریحانه شیوخ بهایی

□ امور چاپ: سروش چاپ

□ صحافی: بابک

□ شمار: ۳۳۰۰ جلد

□ نوبت چاپ: اول بهار ۱۳۸۵

□ بها: ۶۸۰۰ تومان

□ شابک: ۹۶۴-۵۵۸۳-۶۹-۱ ISBN: 964-5583-69-1

□ کلیه‌ی حقوق برای نشر خاک محفوظ است.

□ دفتر اصفهان: خیابان محتشم کاشانی (ادقیقی)، روبروی پست بانک، کاشی ۳۸ تلفن: ۶۲۲۴۰۶۳۶-۳۱۱

یادداشت مترجم

تلاش برای یافتن مفاهیم جدید، همواره مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در تعالی و تکامل هنر و تمدن بشر بوده و معماری نیز، به‌مثابه مهم‌ترین تجلی هنر و تمدن بشری، از این قاعده مستثنی نبوده است. در میان معماران، فراوان‌اند کسانی که عمر حرفه‌ای‌شان را در تلاش برای رسیدن به افق‌های جدید سپری کرده‌اند و همین افرادند که، نقاط عطف سرنوشت معماری جهان را رقم زده‌اند.

تلاش برای رسیدن به مفاهیم فضایی جدید، جستجوی اصول سازه‌ای و روش‌های اجرایی نو، حداکثر استفاده از توانمندی مصالح، توجه به محیط زیست و نیازهای در حال تغییر انسان معاصر، اهمیت دادن به مفهوم احساس فضایی در معماری و... همه ویژگی‌هایی هستند که در آثار معماری پیانو تحقق یافته‌اند. رنزو پیانو که اکنون معماری است ۶۹ ساله، شهرت جهانی‌اش را ابتدا پس از طراحی مرکز فرهنگی ژورژ پومپیدو در پاریس به‌دست آورد. این مجموعه که با همکاری معمار جوان انگلیسی - ریچارد راجرز - طراحی شده بود، از آثاری است که تلاش برای نوآوری و رسیدن به مفاهیم و تعاریف جدید در چارچوب اصول شناخته شده‌ی معماری را به وضوح می‌توان در آن مشاهده کرد. از آن پس، پیانو در راستای همین تلاش، فرصت طراحی پروژه‌هایی با عملکردها، بسترها و مقیاس‌های مختلف را به‌دست آورد و پیشرفتی مداوم و بی‌وقفه را به نمایش گذاشت.

او در خانواده‌ای متولد شد که حرفه اصلی بیشترشان ساختمان‌سازی بود؛ پدر بزرگ، پدر، عموها و یک برادر او پیمانکار بودند، اصولاً او هم باید همین راه را در پیش می‌گرفت اما پرغم بی‌میلی پدرش، معماری را به‌عنوان حرفه‌ی خود انتخاب کرد، اما هرگز نتوانست از ریشه‌های خانوادگی خود و وابستگی به مسائل اجرایی ساختمان‌سازی دل بکند. شاید به همین دلیل نام شرکت او «کارگاه ساختمانی رنزو پیانو» است.

پس از فارغ‌التحصیلی از دانشکده معماری دانشگاه پلی‌تکنیک میلان، مدتی با پدرش، سیس با چند تن از معماران نامی آن عصر همکاری کرد و همواره، برونلسکی را به‌عنوان الگویی آرمانی ستایش و تحسین می‌کرد.

همه‌ی این عوامل دست به هم داد و باعث شد که پیانو بتواند تلفیقی واقعی از هنر، معماری و مهندسی را به‌دست آورد. وی همچون بسیاری از هنرمندان برجسته‌ی سرزمین مادری‌اش - ایتالیا - همواره در جستجوی تحول، نوآوری و ابداع بود اما در راستای این تلاش هرگز از سنت‌ها و فلسفه‌های بومی دور نمی‌شد و طبیعت - اولین منبع الهام انسان خلاق - را همواره مورد توجه داشت تا جایی که در سال‌های اخیر توانست بهترین نمونه‌های معماری سبز را خلق کند که بی‌شک نقشی اساسی در گسترش مفهوم پایداری داشته است.

کتابی که پیش روست، شامل تحلیلی طبقه‌بندی شده از آثار این معمار برجسته است. طبقه‌بندی بر اساس عملکرد است و در هر قسمت، پروژه‌ها به ترتیب زمانی معرفی شده‌اند. بی‌شک، امید به مقبول افتادن این اثر - با اعتراف به کاستی‌های ترجمه - بدون برخورداری از انتقادات چشمان تیزبین شما خوانندگان میسر نخواهد بود. از این رو، مشتاقانه در انتظار این نظرات ارزنده هستم.

در پایان، تقدیر از دوست بزرگوارم جناب آقای مهندس محمداحمدی نژاد، به پاس انتخاب من برای ترجمه‌ی این اثر و راهنمایی‌ها و انگیزه‌سازی‌های ایشان و همکارانشان در نشر خاک، که بدون برخورداری از آنها ترجمه‌ی این اثر میسر نمی‌شد.

میر سعید موسوی
بهار ۱۳۸۵

درآمد

شخصیت‌های انسانی، زاده اتفاق، احتمال یا محاسبات رزنتیکی نیستند. آنها محصول تاریخ، جامعه و یا در کل طبیعتند. اندیشه‌هایی که لوکور بوزیه را در دهه‌های سی و چهل به آن جایگاه رفیع رساند، پیش‌تر یا بعد آن می‌توانست چنان توجهی برانگیزد؟ شخصیت معماری پیانو نیز فارغ از بستر خانوادگی‌اش، قابل سنجش و تحلیل نیست. تفکیک پیانو بمثابة معمار هنرمند یا مهندس سازه و ساخت سخت می‌نماید چه، آثارش آمیزه‌ی این هر دوست. پیانو، پیمانکار زاده است؛ محصول خانواده‌ای که پدر بزرگ، عموها و برادر همه و همه عناصر اجرایی سطح بالایی بودند، پس شهرتش به عنوان معمار مبتکر و خلاق در فنون و روش‌های ساختمان سازی عجیب نیست حتی اگر بعنوان معمار «های-تک» آغاز به کار کرده و در ادامه به عنوان معماری ارگانیک شناخته شده باشد. تلاش‌های پیانو در یافتن مفاهیمی فضایی برای فردای انسان‌ها است: مفاهیمی که تعبیر جدیدی برای بدیهیات معماری چون «درون و بیرون» یا «اینها و آنجا» به ارمغان آورد. مفاهیمی که طیف مصالح قابل کار برد در ساخت بنا را گسترش داده و معماری را به استهزای جاذبه وا دارد.

امیلیو پیترسی چهره شناخته شده‌ای در حوزه‌ی تحلیل معماری است و این کتاب یکی از چندین نگارش او در این زمینه است. ناشر خارجی اثر در ارائه معرفی آثار معماران، پر سابقه و بسی گرانسنگ. علاقمندان ادبیات معماری و شهرسازی پیش‌تر از آقای دکتر میرسعید موسوی - دوست بزرگوaram - ترجمه نورمن فاستر را از همین سری خوانده‌اند. در این اثر نیز ایشان تلاش قابل تقدیری در روان‌نویسی ترجمه داشته‌اند و این موضوع با توجه به متن اصلی که سپاس خاصه‌ام. دقت و سخت‌کوشی خانم سحر خوشبین در صفحه‌آرایی نیز از سویی دیگر موجب امتنانم.

محمد احمدی نژاد
بهار ۸۵

فهرست

مقدمه

سخنرانی در مراسم دریافت جایزه‌ی پریترکر

بازسازی و نوسازی فضاهای شهری

کارگاه محله‌ای در شهر اوترانتو	۱۶
پروژه‌ی بازسازی جزیره‌ی بورانو، ونیز	۲۰
طرح بازنده‌سازی اسکله‌ی قدیمی جنوا	۲۲
تغییر کاربری مجموعه‌ی شلومبرگر در منطقه‌ی مونروز، پاریس	۲۴
طرح بازسازی بندر قدیمی جنوا	۲۶
تغییر کاربری کارخانه‌ی لینگوتو در تورین	۳۰
بازسازی و احیای باروی قدیمی و مرکز شهر رودس	۳۴
بازسازی دروازه‌ی شهر و احیای مرکز تاریخی شهر والتا، مالتا	۳۸
بازنده‌سازی محله‌ی ساسی در ماترا	۴۰
بازسازی پوتسدامر پلاتز در برلین	۴۲
طرح جامع منطقه‌ی ایل‌سگو، بولونی بلاتکور، پاریس	۴۴
تغییر کاربری نیروگاه ساحلی به سایت جدیدی برای گانری تات، لندن	۵۰
تالار نیکولا پاگانینی در پارما	۵۲
فضاهای فرهنگی	۵۴
سیستم‌های پوسته‌ی سازه‌ای: پاریونی برای چهاردهمین نمایشگاه سه سالانه‌ی میلان	۵۹
پاویون صنعت ایتالیا در نمایشگاه اوساکا	۶۲
مرکز ملی هنر و فرهنگ ژورژ پومپیدو، پاریس	۶۴
مؤسسه‌ی پژوهش‌های کاربردی موسیقی و آکوستیک (IRCAM) مرکز پومپیدو، پاریس	۶۶
موزه‌ی منیل در هوستون	۷۲
پاریون مسافرتی ای. بی. ام	۷۴
بازسازی فضای نمایشگاهی پالازوولا برای نمایش آثار کالدر مجسمه‌ساز، تورین	۸۰
تالار اپرای پرومتو در ونیز و میلان	۸۲
طرح بهسازی شهر باستانی پومپئی	۸۴
مرکز ملی علوم و فنون نمو، آمستردام	۸۶
نمایشگاه هنر روسیه ۱۸۳۰ تا ۱۹۷۰، مرکز نمایشگاهی لینگوتو	۸۸
پاریون سی‌تامپلی در هوستون	۹۲
مرکز فرهنگی ژان ماریا تیر پانو، نومئا، نیوکالدونیایا	۹۴
مرکز پومپیدو، بازسازی آتلیه‌ی برائگوزی در پاریس	۹۸
مجموعه‌ی پارک موسیقی در رم	۱۰۲
موزه‌ی بنیاد بیلر در ریهن، باسله	۱۰۶
تئاتر و گالری پوتسدامر پلاتز، برلین	۱۱۰
	۱۱۴

۱۱۷ فضاهای کار

- ۱۲۰ کارخانه‌ی سیار استخراج سولفور در پومزیا، رم
- ۱۲۲ ساختمان اداری در نودرات، کومو
- ۱۲۴ ساختمان اداری در مونتهکیو، ویچنتسا
- ۱۲۶ دفتر مرکزی جدید برای صنایع ساردو در کالیاری
- ۱۲۸ مؤسسه‌ی تحقیقاتی فلزات سیک در نوآرا
- ۱۳۰ مرکز مطالعات اشعه‌ی سینکروترون در گرنوبل
- ۱۳۲ کارخانه‌ی تامسون در سان کوانتین، پاریس
- ۱۳۶ دفتر کارگاه ساختمانی رفزو پیانو، پونتانو، جنوا
- ۱۴۰ مرکز طراحی مرسدس بنز در سیندلفینگن، اشتوتگارت
- ۱۴۴ برج اداری دبیم، دفتر مرکزی شرکت دایملر کرایسلر، میدان پوتسدامر، برلین
- ۱۴۸ دفتر مرکزی بانک پوپالاردی لودی
- ۱۵۲ مجموعه‌ی اورورا، برج اداری و بلوک‌های آپارتمانی، سیدنی
- ۱۵۶ دفتر مرکزی شرکت مخابرات KPN، روتردام
- ۱۵۸ برج اداری B۱، میدان پوتسدامر پلاتز، برلین

فضاهای همگانی

- ۱۶۲ مدول استاندارد بیمارستان، واشنگتون
- ۱۶۶ مجتمع ورزشی راونا، راونا
- ۱۶۸ مجتمع نمایشگاه بین‌المللی لیون، لیون
- ۱۷۰ استادیوم سان نیکولا، باری
- ۱۷۴ مرکز خرید بارسی ۲، پاریس
- ۱۷۸ کلیسای زیارتی پادری پیو در سان جوانی، روتوندو، فودجا
- ۱۸۰ سینما تئاتر ایماکس، پوتسدامر پلاتز، برلین
- ۱۸۴ مجموعه‌ی چند منظوره در سایتاما، توکیو
- ۱۸۸ مجموعه‌ی مسکونی هرمس، توکیو
- ۱۹۰ فضاهای مسکونی
- ۱۹۵ خانه‌ای با پلان آزاد، گارون، آلماندریا
- ۱۹۸ خانه‌ی تک خانواری، کوساگو، میلانو
- ۲۰۰ خانه‌ای پیلاقی در سان لوکا، آلماندریا
- ۲۰۲ سیستم سازه‌ی صنعتی برای خانه‌سازی در کورسیانو، پروجا
- ۲۰۴ پروژه‌ی مسکونی در رودمو، پاریس
- ۲۰۶ مجموعه‌ی مسکونی دایملر کرایسلر، پوتسدامر پلاتز، برلین
- ۲۱۰ فضاهای تردد
- ۲۱۵ خودروی آزمایشی فیات
- ۲۱۸ ایستگاه متروی جنوا
- ۲۲۰ کشتی کراون پرنس، مانفالکون، گوریزیا
- ۲۲۲ پایانه‌ی مسافربری فرودگاه بین‌المللی کانمای، اوساکا
- ۲۲۴ پل ارتباطی مجمع الجزایر اوشیبوکا، کوماماتو
- ۲۳۰ تونل باد کارخانه‌ی فراری، مارانلو، مودنا
- ۲۳۲

مقدمه

صدای بادی که به سرعت از بالای سطوح چوبی زیر می‌وزد یا انعکاس گرما از این سطوح که در نهایت پوسته‌ای گرم و محافظ به وجود می‌آورد یا تغییر شدت و میزان انعکاس نور در طول روز که مجموعه‌ای از ارتعاش‌های شفاف و مات را ایجاد می‌کند، همه از عوامل جزئی‌اند که ادراک ما را از فضا جهت‌دهی می‌کنند و شناخت و تسلط بر فضا را برای ما امکان‌پذیر می‌نمایند. مهمی این احساس‌ها به طور مداوم و پیوسته، به ارتباط ما با طبیعت، قوانین و مواد و مصالح موجود در آن همچنین تاریخ و فرهنگ بشر و ظرافت و توانایی‌اش در استفاده از مواد و مصالح طبیعی اشاره دارد.

همه‌ی کارهای ریز و پیاپی از این عناصر کلیدی و اهداف اولیه‌ی مثل ضرورت جستجو و کشف تازه‌ها و جلوگیری از هرگونه تلاش برای طبقه‌بندی و یکسان‌سازی فرم‌های معماری معاصر سرچشمه می‌گیرد.

پیاپی در مقام معمار «های - تک» شروع به کار کرد و بعدها به عنوان معمار ارگانیک شناخته شد و در نهایت به عنوان یک معمار مبتکر و خلاق در فنون و روش‌های ساختمان‌سازی به شهرت رسید و هنوز هم بهترین نشان و افتخار کارهای او، تلاش و تحقیق مداوم برای یافتن افق‌های جدید معماری است که از طریق روش‌های جدید فضا سازی و با تأکید بر قدرت تفسیر و بازاندیشی در مورد نیازها و انتظارات انسان معاصر حاصل می‌شود. با این گونه فضا سازی از طریق شفاف سازی و نفوذپذیری فضای داخلی ساختمان تلاش می‌کند تا از اقدامات اجباری معماران برای محدود کردن فضای داخل و جدا کردن آن از محیط خارج جلوگیری کند. فضا سازی‌هایی که انگیزه‌ی لازم برای شیوه‌های جدید حرکت را به وجود می‌آورد؛ حرکتی که عاری از قید و بندهای تحمل شده از طرف ساختمان و دور از هرگونه تعبیر و تفسیر نادرست از شیوه‌ها و سنت‌های ساختمان سازی صورت می‌گیرد. این نوع فضا سازی، در نهایت به کشف و بازآفرینی قابلیت‌های باستانی و مثبت سایت کمک می‌کند و بالاخره این شیوه، آموزه‌ها و تجارب معماری ارزشمند گذشته را مورد بازاندیشی قرار می‌دهد و تلاش می‌کند تا محیط‌ها و فضاهایی خلق کند که در آنها، همه چیز بخشی از زندگی انسان محسوب می‌شود و با آن به تعامل می‌رسد.

در پروژه‌های پیاپی، فضا بدون هیچ مانعی از میان پوسته‌های سبک و شفاف به محیط اطراف جریان می‌یابد و همین پوسته علاوه بر باز کردن حصارهای بین فضای داخل و خارج، محیط و منظر اطراف ساختمان را که بخش مهمی از هر پروژه است، احاطه و محصور می‌کند. تمام نقشه‌ها، ترسیمات و برش‌هایی که در طراحی هر پروژه تهیه شده، در مقیاسی وسیع‌تر، محیط

شهری و طبیعی اطراف پروژه را نیز در برمی گیرند تا روابط و ارتباطات بین پروژه و ساختار کالبدی آن در محیط پیرامون را بررسی و تقویت کنند.

در این فرآیند، برخی عناصر مثل آب، نور طبیعی، هوا، صدا و پوشش گیاهی به شیوه‌ای منحصراً به فرد یا معماری به تعامل می‌رسند.

در پروژه‌های این معمار، آب همیشه عنصری ثابت است اما نقش آن بسته به عوامل متعدد تغییر می‌کند. آب که در برخی پروژه‌ها تضاد را برجسته می‌کند و در برخی دیگر با محیط فضا تلفیق می‌شود، دلبستگی طراح به ماهیت آن را نشان می‌دهد که خود این موضوع می‌تواند در ابعاد فردی و تجارب گذشته‌ی طراح ریشه داشته باشد. در هر حال این عنصر در تمام ترکیب‌بندی‌های این معمار همیشه جزئی ثابت، ماندگار و جدائی‌ناپذیر به شمار می‌رود. این موضوع در پروژه‌ی پوتسدامر پلاتز، پروژه‌های شهر جنوا و در مقیاسی وسیع‌تر در موزه‌ی آمستردام — که بین آسمان و دریا معلق است — به خوبی تحقق یافته است.

عنصر دیگری که در همه‌ی پروژه‌ها نقش اساسی دارد و به فضا پویایی می‌دهد، نور است. نور پس از تجزیه و هدایت به داخل ساختمان، به منظور تلطیف سطوح فضاهای داخلی و از بین بردن هر نوع تضاد ناخوشایند، محسوس کردن عمق فضا و هویت دادن به عملکرد آن، با ظرافت تمام به کار گرفته می‌شود. استفاده‌ی آگاهانه و استادانه از نور طبیعی باعث می‌شود ماهیت فضاهای داخلی با تغییر شدت و تنوع رنگ‌ها در ساعات مختلف روز و فصول مختلف سال پیوسته در حال تغییر و تحول باشد.

هوا عنصر دیگری است که حضور محسوس آن در روند طراحی هر فضا، فرم‌ها و حرکت سیال بین آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بر خلاف شیوه‌های متداول در معماری امروز که با تکیه بر اصول تصنعی برای آفرینش فرم، استفاده از سیستم‌ها، تجهیزات و ابزارهای مکانیکی برای تنظیم شرایط محیطی فضاهای داخلی اجباری تبدیل می‌شود، پیانو همیشه تلاش کرده روش‌ها و مفاهیم سنتی در مورد جهت و نحوه‌ی قرارگیری ساختمان را مورد بازاندیشی قرار دهد و با استفاده از شرایط و قابلیت‌های طبیعی اقلیم و محیط اطراف ساختمان و هدایت و یزرگی‌های مطلوب آن به داخل، فضاهایی خوشایند و سازگار با شرایط طبیعی را در داخل ساختمان خلق نماید. موضوع عجیب دیگر اینکه در اسکیس‌هایش ایجاد جریان‌ها و اشعه‌ها در اطراف ساختمان و تعامل آنها با خورشید همیشه با مداد کم‌رنگ و سبز نشان داده می‌شود. از همان لحظه‌ی شکل‌گیری ایده‌ی معماری، همه‌ی این عناصر در روند طراحی پروژه به صورت اجزائی فعال ایفای نقش می‌کنند.

با اینکه پیانو یک بن‌آزاده است و با قوانین و اصول مقبول ساختمان‌سازی به خوبی آشناست، اما همیشه تلاش کرده افق‌ها و شیوه‌های جدیدی را جستجو کند تا پتانسیل‌های جدید مصالح را کشف و کیفیت و ارزش‌های انسانی صنعت‌گری را غنی کند. هر یک از پروژه‌های او، به طور مداوم امکانات جدیدی می‌طلبد یکی از آنها یافتن نوعی آجر جدید است که تمام قابلیت‌های مصالح موجود را در راستای اهداف طرح داشته باشد.

همه‌ی این مسائل به یادآورنده‌ی این موضوع است که، معمار نباید فقط به دنبال جستجوی روش‌های جدید برای طراحی و ساخت ساختمان باشد، مهم‌تر از آن نباید تحت تأثیر فرآورده‌های تکنولوژیکی که هر روز از مهارت‌های فنی قدیمی دورتر می‌شوند قرار بگیرد. تصاویر متعدد حضور پیانو در کارگاه‌های ساختمانی نشان‌دهنده‌ی اصرار اوست بر رویارویی مداوم با مراحل اجرایی پروژه برای شناخت مشکلات پیچیده‌ی آن. قضاوت‌های مطرح در مورد طرح و مهم‌تر از همه، شور و شوق لحظات کار گروهی.

با توجه به اینکه او در مقیاس جهانی فعالیت دارد و چنین مقیاسی هر روز بیش از پیش استانداردسازی محصولات معماری را می‌طلبد، همواره تلاش می‌کند اصول جدیدی برای سازماندهی ساختمان‌ها به دست آورد. از طرف دیگر، توجه او به سازماندهی سازه‌ای به مثابه عاملی تأثیرگذار در فرم معماری و جزئی جدایی‌ناپذیر در روند ساخت یک اثر معماری، همواره موضوع تعجب و شگفت بوده است. سازه در ساختمان تغییر شکل یافته‌ایی که سبک‌تر و انعطاف‌پذیرتر از قبل است، فرم‌ها و تنش‌های قضایی جدیدی را می‌تواند به وجود آورد.

این موضوع را بیش از هر چیزی می‌توان در تعریف تدریجی فضا، ایده‌ی به وجودآورنده‌ی آن در روند طراحی هر پروژه و تغییراتی که در طی این روند صورت می‌گیرد جستجو کرد. در این روند، فرصت کافی برای بررسی و ارزیابی پروژه از دیدگاه‌های مختلف به دست می‌آید تا جایی که امکان بهره‌گرفتن از دانش‌ها و گستره‌های دیگر هم به وجود می‌آید. آثار این معمار، جزو آثاری است که بُعد انسانی عمیقی در آنها نهفته است و با بهره‌گیری از منابع فرهنگی انسان معاصر تقویت شده است.

او با اینکه به شخصه مسئولیت کارگاه‌های ساختمانی را به عهده می‌گیرد اما نقش افراد دیگری را که به طور گروهی در یک پروژه همکاری کرده‌اند هرگز نادیده نمی‌گیرد چراکه معتقد است تمام کلیساهای جامع و موفق گذشته در سایه‌ی تلاش جمعی از انسان‌ها با افکار و تخصص‌های متنوع شکل گرفته است و این عقیده را به صورت آرمانی در پروژه‌هایش دنبال می‌کند. در میان دست‌نوشته‌هایش، به مطالبی برمی‌خوریم که حساسیت‌های شدید و بعضی مواقع عدم قطعیت و شک او را نشان می‌دهد در عین حال، پای‌بندی شدید او به مهارت‌های حرفه‌ی سنتی ساختمان‌سازی - که هنوز به آن نیاز داریم - در این مطالب به طور کامل مشهود است. کارگاه این معمار در پانتاناوه که در شیب‌های تند ساحل لیگوریان واقع شده، نقطه‌ی عطفی است برای رسیدن به هر تجربه‌ی جدید و با وجود سردرگمی‌های گسترده‌ی فرهنگ معاصر، قادر است به مثابه تکیه‌گاهی برای یک قطعیت خارق‌العاده در مقصد و اهداف معماری مدرن عمل کند.